



## Tvätta händerna! – En socialmedicinsk klassiker

*Den ungerske läkaren Ignaz Semmelweis dramatiska upptäckt av orsakerna till barnsängsfebern i mitten på 1800-talet går till historien. Uppmaningen ”Tvätta händerna” räddade tusentals kvinnors och barns liv.*

Det var en helt vanlig dag på Allgemeines Krankenhaus i Wien, som var ett av världens då största och mest moderna sjukhus. På förlösningssklinikerna fanns två avdelningar. På avdelning 1 var det läkare och läkarstudenter som förlöste. På avdelning 2 var det barnmorskor. Det anmärkningsvärda var att på den första avdelningen dog i genomsnitt 10 procent av kvinnorna i barnsängsfeber. Vissa månader kunde dödligheten vara så hög som drygt 30 procent – alltså nästan var tredje kvinna. På barnmorskeavdelningen dog enbart någon enstaka procent.

På den avdelning där man utbildade läkare började man dagen på obduktionsavdelningen. Och det var kvinnor som dött i barnsängsfeber någon dag innan som man obducerade. Sedan gick man direkt till förlösningen där man resten av dagen förlöste kvinnor.

Det gick rykten om det farliga att föda på läkaravdelningen och det satte skräck i kvinnorna. De bad och bönade om att slippa föda där. Och när de stod klart att de fördes till den avdelningen hördes hjärtskärande skrik.

Det råde förstås djup förstämning på läkaravdelningen. Kvinnorna var livrädda och läkarna bedrövade. Och en av de kanske mest betryckta var den ungerske läkaren Ignaz Semmelweis, som kom att viga sitt liv åt att ta reda på varför kvinnorna dog på löpande band. Men varken Semmelweis eller någon annan hade till en början en tanke på att det kunde finnas en koppling mellan obducerandet av lik och barnsängsfebern.

Kvinnorna som avled i barnsängsfeber dog en mycket smärtsam död. Och man sa att det finns nog ingen annan akut sjukdom som var så fruktansvärd som insjuknandet i barnsängsfeber. Läkarnas beskrivningar vittnar om sjukdomens plågsamhet, kraftiga feberattacker, delirium, våldsamma kräkningar, variga sår, intensiv lukt av förruttelse.

Sjukdomen var på allas läppar. Den berörde. Gjorde barn moderlösa och männen till änklingar.

Semmelweis kom att beröras mycket starkt av det som skedde och det vittnar hans dagboksanteckningar om. För att få klarhet i sjukdomens uppkomst ställde han upp ett 20-tal

hypoteser som han noggrant prövade. Kunde det bero på dålig luft? Oskickliga läkarkandidater? Blev kvinnorna skrämde? Berodde det på patienttätheten? Han undersökte också om städning, föda och förlossningslägen kunde ha betydelse.

Men så inträffade det att professor Kolletschkas, som var en nära vän och kollega till Semmelweis, dog. Han hade under en obduktion råkat skära sig själv på en skalpell. Kollegan insjuknade snabbt och sjukdomsförloppet liknade kvinnornas. När man obducerade honom var de inre organen lika svårt skadade som hos de kvinnor som dött i barnsängsfeber.

Plösslutigt insåg Semmelweis hur det hängde ihop – hanteringen av liken och barnsängsfeber. Obduktionerna genomfördes barhänta och händerna gjordes inte rena inför arbetet på förlossningsavdelningen.

Semmelweis fick efter många om och men ledningen med på att läkarna och läkarstudenterna skulle tvätta sina händer med klorkalklösning efter

morgonens obduktioner. Den rutinen infördes i juni 1847. Under maj månad dog var femte kvinna på förlossningsavdelningen. Dödligheten sjönk omedelbart när de nya rutinerna infördes. Under juni månad var dödligheten nere i 1 procent. Under hela 1848 var dödligheten 1.3 procent på de båda avdelningarna.

Men det var inte lätt för Semmelweis att övertyga läkarkåren. Det var flera orsaker till detta. En var att tanken om att det var likdelar som orsakade barnsängsfeber var främmande och stred mot dåtidens föreställningar. Visserligen ansåg man att likämnen kan åstadkomma skada men absolut inte att de dödar. En annan var Semmelweis ovilja att publicera sina rön i vetenskapliga tidskrifter. Han var i första hand kliniker och i andra hand forskare. Det var först långt senare som han kom att dokumentera sina fynd i bokform.

Flera har beskrivit Semmelweis som en känslomänniska. Och till skillnad från många av sina kollegor levde han



Bildkälla: National library of Medicine

sig in i kvinnornas livsöden. Han påverkades starkt av vad han såg av kvinnors lidande. Skräcken i deras ögon när de insjuknade. Han blev ursinnig när han såg kollegor rycka på axlarna åt hans slutsatser.

Semmelweis anklagade sina kollegor för att ha dödat tusentals kvinnor. I raseri skrev han flera hätska brev till kollegor. Han anklagar en professor i obstetrik för att vara ansvarig för tusentals kvinnors död i barnsängsfeber.

– Herr Professor, ni har övertygat mig om att den perperala sol som tändes i Wien år 1847 inte upplyst ert sinne ... ni Herr Professor, har varit deltagare i denna massaker. Morden måste ta slut ... För att göra slut på dessa mord har jag ingen annan utväg än att skoningslöst avslöja mina motståndare, och ingen med hjärtat på rätta stället kommer att kritisera mig för att jag använder mig av en sådan utväg.

Ignaz Semmelweis dog 1865 i vanära på mentalsjukhus. Han hade drabbats av allvarliga psykiska besvär. Och det har i efterhand spekulerats i om det inte kunde ha varit Alzheimer. Den amerikanske kirurgen Sherwin Nuland och författare till boken Doktor Semmelweis och barnsängsfebern hävdar att Semmelweis faktiskt blev misshandlad till döds av vårdare på mentalsjukhuset. Skadorna på kroppen talade sitt tydliga språk. Han sparkades medan han låg på marken.

Några årtionden efter sin död – år 1891 – fick Semmelweis äntligen ett erkännande. Han upphöjdes till nationalhjalte. Och hedersbetygelserna runt om i världen kom slag i slag. Hans outtröttliga arbete med att lösa barnsängsfeberns gåta är en klassiker inom socialmedicin. Uppmaningen ”Tvätta händerna!” går till historien.

*Bengt Starrin*

Professor och krönikör  
bengt@starrin.nu



QR-koden visar filmklippet

”Germ Theory”, 2:50 min.

Filmkälla: [www.sciencechannel.com](http://www.sciencechannel.com)

Bengt Starrins krönika har tidigare publicerats i Värmlands folkblad. Texten har genomgått smärre förändringar.